

van zeeslag tot kweekschool

het ontstaan van de **Kweekschool voor de Zeevaart**

Aan het oostelijk eind van de Prins Hendrikkade, vlakbij het Scheepvaartmuseum, was van 1785 tot 2000 de bekendste opleiding voor officieren bij de Nederlandse koopvaardij gevestigd. De school heeft een bijzondere geschiedenis, die begon met een gebeurtenis in 1781.

tekst: Diederick Wildeman

scheepvaart in verval

Aan het eind van de achttiende eeuw was de Nederlandse zeevaart lang niet meer zo dominant als een eeuw eerder het geval was. Vooral Engeland had op commercieel en militair gebied Nederland als maritieme macht overvleugeld. In het geval van een conflict zou de Nederlandse oorlogsvloot allang niet meer tegen de Engelse op kunnen. De Nederlandse koopvaardijvloot was nog steeds omvangrijk, maar de scheepvaart had duidelijk terrein verloren aan Europese concurrenten. Ook op het gebied van techniek was de Republiek eerder een volger dan een voorloper. Klachten van tijdgenoten over het verval van de scheepvaart en de kwaliteit van de zeelieden en officieren waren niet van de lucht en in de internationale verhoudingen probeerde Nederland zoveel mogelijk neutraal te blijven om niet bij een gewapend conflict betrokken te raken.

Aan het eind van de jaren zeventig van de achttiende eeuw begon de

spanning tussen Nederland en Groot-Brittannië op te lopen. De Engelsen vochten in deze jaren tegen de opstandelingen in Noord-Amerika (de latere Verenigde Staten). De aanleiding voor de Engelse ergernis met Nederland was de uitgebreide smokkelhandel, onder meer van wapens, vanaf het Nederlandse Caraïbisch eiland Sint Eustatius, met de Amerikaanse opstandelingen. Eind 1780 verklaarden de Engelsen de Republiek de oorlog.

de Vierde Engelse Oorlog

Deze oorlog wordt in navolging van de drie eerdere zeeoorlogen tussen de twee landen de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) genoemd. Het eerste jaar verliep voor de Nederlandse scheepvaart dramatisch. De zeevaart en de visserij kwamen bijna helemaal stil te liggen. De schepen die zich toch op zee waagden werden in grote aantallen door de Engelsen ingenomen. De Nederlands koopvaardijvloot bleef in de haven. Om deze blokkade te doorbreken werd in 1781 een vloot

koopvaardijsschepen samengesteld die richting de Oostzee zou varen onder begeleiding van een groot eskader oorlogsschepen onder Johan Zoutman.

Kort na vertrek ontmoetten de Nederlanders op de Noordzee bij de Doggersbank een Engels eskader. Deze oorlogsschepen onder admiraal Hyde Parker begeleidden Engelse koopvaardijsschepen die eveneens op weg waren naar de Oostzee. De zeeslag die volgde was onbeslist. Beide vloten leden zware verliezen en liepen flinke schade op. Aan de Nederlandse kant waren er 140 doden en circa 400 gewonden. De Engelse verliezen waren minder zwaar. Het Engelse eskader had de plaats van de slag verlaten nadat het duidelijk

‘aan het eind van de jaren zeventig van de achttiende eeuw begon de spanning tussen Nederland en Groot-Brittannië op te lopen.’

werd dat hun koopvaardijsschepen geen gevaar meer liepen. De Nederlandse koopvaardijsschepen waren teruggevaaren naar hun thuishaven en hadden de Oostzee niet bereikt. De slag was voor de Engelsen daarmee een strategische overwinning. De blokkade van de Nederlandse kust zou tot het einde van de oorlog duren.

een steuntje in de rug

De zeeslag werd in Nederland echter gevierd als een grote overwinning. Sinds zeer lange tijd had de Nederlandse vloot slag geleverd en was goed voor de dag gekomen; benadrukt werd dat het Engelse eskader als eerste het strijdtoneel had verlaten. Zoutman en de commandanten van de schepen werden met eerbewijzen overladen. Particulieren in de Nederlandse steden lieten zich niet onbetuigd. In diverse steden werden steunfondsen opgericht voor hulp aan de gewonden van de slag en de weduwen en wezen van de omgekomen zeelieden.

Twee fondsen uit Haarlem en Amsterdam besloten na een paar maanden te fuseren en verder te gaan onder de naam Vaderlandsch Fonds ter aanmoediging van 's Lands Zeedienst. In de eerste jaren was het fonds vooral bezig met uitkeringen aan zeelieden of hun familie. De toestand van de zeevaart en het opleidingsniveau van de zeelieden werd door de stichters van het fonds niet vergeten. Eén van de andere doelstelling was 'het aankweken van jonge zeelieden'. De gedachte daarbij was speciaal om de zonen van degenen die aan de Slag bij de Doggersbank hadden deelgenomen, een opleiding voor de zeevaart te geven.

intern in uniform

In 1785 werd hiertoe de Kweekschool voor de Zeevaart opgericht. De school was gevestigd in een oud zeventiende-eeuws pakhuis aan de oostkant van de huidige Prins Hendrikkade dat lang als 'rasp huis' (een strafinrichting) had gediend. Een van de bijzondere

▼ Gezicht op het Oosterdok met 's Lands Zeemagazijn, Abraham Storck, circa 1675, 1991.0218 (bruikleen Vaderlandsch Fonds ter Aanmoediging van 's Lands Zeedienst) Het schilderij behoort tot de kunstcollectie van de Kweekschool voor de Zeevaart

kenmerken van de school was dat de jongens vanaf het begin intern werden gehuisvest. Een beroepsopleiding met een internaat was in deze tijd iets nieuws. Het doel was om de jongens meteen op te nemen in zeevaartsfeer. De dagindeling en de discipline waren geënt op wat op een schip gebruikelijk was. De kwekeling droegen vanaf het begin ook een uniform. De eerste lichte leerlingen was jong, tussen de 10 en 15 jaar oud. In de eerste decennia konden daarna de kwekelingen een groot aantal beroepen uitoefenen na de opleiding: van bootsman tot koopvaardij-officier. Na de Franse tijd ontwikkelde de school zich tot een opleiding voor stuurman (en latere kapiteins) op de koopvaardij. De Kweekschool voor de Zeevaart was in de eerste decennia niet exclusief een opleiding voor de koopvaardij. Tot 1829 stroomden de kwekelingen ook door naar de marine. In dat jaar werd bepaald dat aanstaande marineofficieren de opleiding bij het Koninklijke Instituut voor Marine (KIM) moesten volgen.

een miniatuurmuseum

De Kweekschool gold al snel als het voorbeeld voor de opleiding voor de zeevaart in Nederland. De leraren behoorden tot de besten op hun terrein. Ze schreven handboeken en vele artikelen in tijdschriften over hun vakgebied. In de eerste helft van de twintigste eeuw was de Kweekschool zelf uitgever van handboeken voor het zeevaartonderwijs. De school was daarmee in de negentiende en begin twintigste eeuw enigszins de elite-school op zijn terrein. De school was niet alleen een vakopleiding maar had ook tot taak via het internaat het karakter van de jongens te vormen. De Kweekschool heeft in de achttiende en negentiende eeuw veel bijzondere geschenken, waaronder kostbare schilderijen van zeeslagen en zeehelden en scheepsmodellen ontvangen. Deze historische stukken dienden de kwekelingen te inspireren de grote historische voorbeelden na te volgen. De zalen waar deze voorwerpen tentoongesteld waren, konden aan het eind van de negentiende eeuw zeker beschouwd worden als een

klein scheepvaartmuseum. Op aanvraag was de verzameling ook voor het publiek toegankelijk.

oefenen op het droge

Het oude zeventiende-eeuwse gebouw dat vanaf 1785 de school en het internaat huisvestte, bleek in niet al te beste staat. Aan het begin van de negentiende eeuw kwamen er al steeds meer klachten. Toch duurde het nog tot 1877 voordat werd besloten het te slopen en een nieuw pand neer te zetten. In augustus 1880 werd het nieuwe, monumentale gebouw met veel ceremonieel officieel geopend. Dit gebouw, Prins Hendrikkade 189, staat er nu nog.

Op de binnenplaats naast de school stond van 1785 tot 2002 een oefenscheepje. De masten ervan staken boven de muur uit en waren van de straat goed zichtbaar. Het scheepje werd al snel Kaatje gedoopt, naar de bijnaam van het beeld op de gevel van de school. Zowel dit beeldhouwwerk als het scheepje zijn belangrijke symbolen van de school. Vanaf 1785 hebben er drie versies van het oefenscheepje op het binnenplein gestaan.

Het eerste werd in 1831 vervangen. De opvolger hield het langer uit en was pas in 1935 aan vervanging toe.

Bij de opheffing van het internaat stond het scheepje uit 1935 op de nominatie om gesloopt te worden. Vanuit de Zeevaartschool in Enkhuizen werd een reddingsplan opgezet en met hulp van een sponsor kon het schip gerestaureerd en verplaatst worden. In 2002 werd het door de Enkhuizer school in gebruik genomen. Bij de Kweekschool voor de Zeevaart in Amsterdam diende het scheepje al geruime tijd geen praktisch doel meer. De Zeevaartschool in Enkhuizen leidt op voor de zeilvaart en daarmee kon het weer als oefenschip dienstdoen.

concurrenten, samenwerking en opheffing

In de tweede helft van de negentiende eeuw kreeg de Kweekschool voor de Zeevaart een concurrent. In het Zee-manshuis tegenover de school werden vanaf het begin in 1856 ook lezingen en cursussen op het gebied van de zeevaart gegeven. Hieruit ontwikkelde zich een volwaardige, aparte zeevaart-

▲ Kopergravure van van de kweekschool voor de zeevaart in Amsterdam, H. Schoute, uitgegeven door Fouquet, 1786, S.1307

‘de Kweekschool voor de Zeevaart was in de eerste decennia niet exclusief een opleiding voor de koopvaardij. Tot 1829 stroomden de kwekelingen ook door naar de marine.’

school die voor dezelfde diploma's opleidde als de Kweekschool. Dit werd een ongewenste situatie. In 1934 werd onder druk van het ministerie van Onderwijs een verdeling tussen de scholen afgesproken. De opleiding op de Kweekschool zorgde voor de basisopleiding en de Zeevaartschool voor de vervolgdiploma's van derde tot en met eerste stuurman. Daarmee kon de Kweekschool zijn internaatfunctie ook behouden om de aanstaande zeelieden in zeevaartsfeer op te leiden. De twee opleidingen bleven lang naast elkaar bestaan en hadden ieder leslokalen in het eigen gebouw.

Rond 1970 werd het hele onderwijsstelsel in Nederland hervormd, waarbij het Hogere Beroepsonderwijs ontstond. In 1971 fuseerden de twee Amsterdamse scholen tot één Hogere Zeevaartschool. De Kweekschool voor de Zeevaart moest daarmee het verzorgen van de opleiding na 190 jaar staken. De klaslokalen werden nog enkele jaren gebruikt tot in 1977 de nieuwe hbo-opleiding een eigen schoolgebouw kon betrekken in het pand naast het Zeemanshuis langs de Nieuwe Vaart. De Kweekschool voor de Zeevaart behield alleen nog haar functie van een internaat. Door de geringe afstand van circa 200 meter tot de Zeevaartschool was dat voor de leerlingen geen bezwaar. De

leerlingen die op het internaat zaten moesten nog steeds, ook op de nieuwe Zeevaartschool, verplicht een uniform dragen. Dat was sinds 1785 onveranderd gebleven. De leerlingen waren daarmee een aparte verschijning tijdens hun gang van het internaat naar de school. De functie van het internaat is van 1785 tot 2000 steeds dezelfde gebleven: de 'kwekelingen' niet alleen door kennis voorbereiden op hun toekomstig beroep, maar hen ook laten wennen aan de sfeer en het leven aan boord.

In 2000 werd de opleiding tot maritiem officier verplaatst naar het groot gebouw voor hbo-opleidingen van de Hogeschool van Amsterdam elders in de stad en verloor de school zijn eigen gebouw. Hierdoor werd de afstand tussen de Kweekschool als internaat en het gebouw van de opleiding te groot om nog te kunnen handhaven. In 1992 was het voorgebouw reeds verkocht en in 2000 besloot de eigenaar van de gebouwen, nog steeds het Vaderlandsch Fonds ter Aanmoediging van 's Lands Zeedienst, om ook de gebouwen van de Kweekschool te verkopen.

Kort voor de verkoop van het voorgebouw had het Vaderlandsch Fonds de belangrijke historische collectie in 1991 in bruikleen gegeven aan de

Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum. Daarmee kwam een groot aantal belangrijke museumobjecten in beheer van Het Scheepvaartmuseum. Sindsdien is altijd een ruim aantal objecten uit deze collectie in het museum te zien geweest. Ook nu zijn er voorbeelden te zien, waaronder het penschilderij *Slag bij Nieuwpoort* van Willem van de Velde de Oude en het *Gezicht op het Oosterdok met 's Lands Zeemagazijn* van de schilder Abraham Storck.

Kaatje kijkt naar het Oosterdok

De organisatie achter de school, het Vaderlandsch Fonds ter Aanmoediging van 's Lands Zeedienst uit 1781, bestaat nog als een fonds dat activiteiten rond de innovatie in de scheepvaart en maritiem-historische projecten ondersteunt.

Wie nu voor Prins Hendrikkade 189 staat, ziet vrijwel hetzelfde gebouw zoals het in 1880 werd geopend. Boven de poort aan de zijkant staan nog steeds de woorden Kweekschool voor de Zeevaart. Aan de gevel is nog veel beeldhouwwerk met maritieme motieven te zien. En helemaal boven in de gevel kijkt een groot beeld van Kaatje over het Oosterdok in de richting van Het Scheepvaartmuseum als herinnering aan de vroegere functie.